

Skócia pozícióját megerősítse az Egyesült Királyságon belül. Ezzel az állítással természetesen lehet vitatkozni, amiként más történészek azon véleményével is, hogy a britség az angolságnak a nem angolokra való imperialista rákényszerítése volt.⁴² De akárhogy is értékelünk, tény, hogy a brit tudat a brit állam legitimitációs alapjául szolgált, és ezt alapjaiban kérdőjelezték meg a skót függetlenségi törekvések. Ma még nem lehet megmondani, hogy a skót nemzetépítés végleg felbomlasztja-e Nagy-Britanniát, avagy a megerősödött skót identitás összeegyeztethetőnek bizonyul a brit tudattal, egy „újfajta unió” keretében, Richard Finlay fordulatával élve.

Egedy Gergely
(*egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológiai Egyetem,*
Közigazgatás-tudományi Kar)

KRITIKA

Jákóczy László

A nemzet és társadalom kapcsolata a történelemben és napjainkban

Csámpai Ottó *Nemzet és társadalom*. Bevezetés az etnopszociológiába című könyve egy laikusok számára is könnyen érthető betekintést ad az etnopszociológia tárgyába. Bár a könyv 2005-ben jelent meg Budapesten és Zürichben a Heraldika Kiadó és a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület gondozásában, tartalma mindinkább időszerű, mi több, napjainkban életbevágóan fontos. Nem utolsó szempontként meg kell említeni, hogy a könyvet Nagy József pozsonyi festőművész grafikái is szépen kiegészítik, olvasása élvezetes, s emellett tudományos. Ennyit lehetne elmondani egy rövid bevezető apropóján erről a tartalmas, szakmailag várt és megindokolt 280 oldalas könyvről a szlovákiai magyar szociológus, egyetemi docens művéről.

A könyv Szlovákia EU-ba belépését követően jelent meg, azaz egy olyan időszakban, amikor az EU-t sok szkepticizmus övezte. Amint a könyv írója hangsúlyozza, az EU-ba belépés nem jelenti a nemzetek közti vélt vagy valós történelmi, szociális, politikai problémák automatikus megoldását. Mi több, azt is fontos tudatosítani, hogy Európa etnikai és kulturális arculata, főleg a növekvő bevándorlás következtében, valószínűleg nagyban megváltozik. Emellett a könyv megírásának oka az olyan alapfogalmak nem ismerete vagy félreértelmezése, mint például nemzet, nép, etnikum, nemzetiség, népcsoport, nemzettudat, identitás, nemzeti jellem, rasszizmus, nacionalizmus, asszimiláció. A szerző aláhúzza, hogy műve nem áttörő új meglátásokat ad, inkább csak rendszerezi a már meglévő és tudományos körökben elfogadott gondolatokat, paradigmákat, és egységes formát ad nekik. Ennek a „tudományos igényű szociológiai elmélkedésnek” – hogy az író szavaival éljek – célja, hogy objektív kutatásokra és a szociológiai elemzés módszereire ideológiáktól és közösségi érdekektől mentes képet adjon az említett alapfogalmakról, amelyek öt fejezetben találhatóak.

A könyv első fejezete mintegy rövid történelmi áttekintést ad a szociológia és a rokontudományok tárgyáról és fejlődéséről, illetve olyan személyiségekhez köti, akik nagyban hozzájárultak a társadalmak elemzéséhez, s elképzeléseikkel próbálták azokat tökéletesíteni. Egy alfejezetben

⁴² Vö.: Ward: i. m. 6–8.

helyet kapnak a magyar szociológia előfutárai, úttörői Széchenyi Istvántól kezdve Wesselényi Miklóson, Eötvös Józsefen keresztül egészen Braun Róbertig, Dékány Istvánig, vagy az irodalmi szociográfia művelőjeként ismert Németh Lászlóig. De figyelmet szentel Lükő Gábornak, Bibó Istvánnak, a felvidéki magyarság életét elemző Janics Kálmánnak és Turczel Lajosnak. Ugyanebben a fejezetben próbálja meghatározni az etnoszociológia tárgyát, miközben rámutat olyan tudományágak kialakulására, mint a szociográfia (alapja az empirikus leírás és az induktív módszer), etnológia (néptan), etnográfia, folklorisztika stb. „Az etnoszociológiát ezek után R. K. Merton szavaival középszintű elméletnek is nevezhetnénk, amely ugyan felhasználja a szociográfia, etnológia, sőt a történettudomány eredményeit is, de egyben különbözik is tőlük” – hangsúlyozza. Egy további alfejezet az etnikai tömörülések és a társadalmi szerkezet problematikájával foglalkozik, ahol többek között F. Tönniessel összhangban megkülönbözteti a közösség és a társadalom fogalmát.

A második fejezet a nemzet kialakulásának társadalmi aspektusait vizsgálja. Szinte ironikusan hat, amint a szerző J. V. Sztálint említi meg, mivel Kelet-Közép-Európa emberének a nemzetdefiníciója jut eszébe, s főleg az a mondat, amit az utókor adott a szájába, miszerint a nemzetiségi kérdés – vagonkérdés. Sztálin ugyanis a nemzetet négy fő ismérv alapján határozza meg: közös nyelv, közös terület, közös gazdasági élet és közös lelki (pszichikai) beállítottság, amely a nemzeti kultúra specifikus sajátosságaiiban nyilvánul meg. De a lényeg az, amit ehhez hozzátesz: „...ha az ismérvek közül csak egy is hiányzik, a nemzet megszűnik nemzetnek lenni...” És akkor kezdődnek a vagonírozások, a kitelepítések. A fejezet további részeiben szó van a nemzet előtti szocio-etnikai közösségekről, a nemzet szociológiai jellemzéséről és a fogalom különböző értelmezéseiről. Itt többek között kitér L. Gumplowicz, M. Weber és T. G. Masaryk elképzeléseire is. A nemzet szociológiai modelljén belül olyan szférák is teret kapnak, mint a kultúra és a nyelv, a nemzeti azonosságtudat és nemzeti jellem, akkulturációs (eltérő nemzeti kultúrák közeledése) és enkulturációs (a nemzet saját kultúrájának a nemzet tagjai általi befogadása) folyamatok, de teret szentel a kultúra, vallás és azonosságtudat, valamint a nemzet és politika kapcsolatának.

A rövidebb lélegzetvételű harmadik fejezet „Az etnikai közösségek további formái és ezeknek különféle értelmezései” címmel ad átfogó képet olyan fogalmakról, mint nemzetiségek, nemzeti kisebbségek és őshonos közösségek, etnikai csoportok, társnemzet, néprajzi csoportok. Egy kicsit elidőznék az etnikai csoportoknál, s a könyvből vett példával is érzékeltetném a fogalom definíciójának nehézségeit. „A szociológia szempontjából nyilvánvalóan a legfigyelemreméltóbbak az etnikai csoportok (gyakran ta-

lálkozhatunk a népcsoport megjelöléssel is). ...Értelmezés szempontjából a legvitatottabb kisebbségi csoportok a zsidók. A zsidók, akik régióinkban mennyiségileg kisebbséget képeznek, lehetnek a zsidó vallás hívei, vagy annak a nemzetnek a része, amelyiknek a területén élnek. Ugyanakkor embertani szempontból egy sajátos – de nem egységes – alrasszhoz tartoznak. Éppen az ő esetükben fontos újrafogalmazni a kérdést: kit lehet tekinteni más etnikum tagjának – azt, aki annak vallja magát, azt, aki az adott etnikum nyelvét beszéli, vagy elég hozzá, ha a környezete annak tartja.” (193–195.)

A könyv negyedik fejezete olyan érdekes témákat feszeget, mint a rasszizmus és nacionalizmus értelmezése a szociológiában. Rövid alfejezetben említi a fajelméleteket s ezeknek olyan képviselői, mint J. A. de Gobineau, H. S. Chamberlain vagy F. Galton. A rasszizmus empirikus vizsgálatának módszertani nehézségeit taglalva megemlíti, hogy a kutatási eredmények sokszor félrevezetőek, mivel ezek is inkább csak véleményeket és attitűdöket tükröznek, nem a belső meggyőződést.

A befejező rész valójában a könyv zárszava. A szerző itt felvázolja a (kis) nemzetek jövőjét a 21. században. Rámutat arra, hogy a nemzetállam-má való átalakulás folyamatai már a 19. században elkezdődtek, de még a mai napig se záródtak le teljesen. Szerinte sarkalatos problémaként jelenik meg, hogy a globális korszakban két alapvető, részben ellentétes, részben egymást kiegészítő folyamattal lehet találkozni: Az egyik az önrendelkezés elvére épülő nemzetállamok létrejötte, a másik az államok területi integritásának elvére épülő nagy geopolitikai régiók létrehozása a határok meg nem változtatásának elve alapján. A szerző szerint a kétpólusú világ felbomlása után jelentős változott a hagyományos nagyhatalmak helyzete is: az USA vezető szerepének eróziója, a távol-keleti országok előretörése és az ún. arab világ radikalizációja. Szerinte átértékelésre vár a politikai ideológia is. Csupán azért, mert az egyik „globális” ideológia elvesztette realitását, s mint egy önmérsztő rendszer megásta a saját sírját, nem kell elvetnünk minden más, a realitás talaján mozgó ideológiát. Munkájában hangsúlyozza, hogy a globalizáció veszélyei ellenére a kis nemzetek nem zárkozhatnak el a globális és az egészségesen integrálódó világtól. A globális kihívásokra meg kell találni a megfelelő válaszokat. Ugyanis a globalizáció kora nemcsak veszélyekkel és feszültségekkel jár, hanem újabb és nagyobb lehetőségekkel is.

Végezetül még egy fontos dolgot szükséges kiemelni a könyv tartalmáról. A szerző szavai szerint könyve megírásának egyik célja az volt, hogy kiemelten szerepeljenek a magyar etnikum és nemzet kialakulását, jelenét és jövőjét érintő összefüggések. Ezzel kapcsolatban már a bevezetőben megjegyzi, ami aztán végigvonul az egész értekezésen, hogy szük-

séges visszatekinteni a múltba, mert a múlt, a történelem az élet tanítómes-tere, ami annál inkább is érvényes, mert a történelem rossz tanítómester lehet, ha az események rosszul vagy hamisan vannak értelmezve és közre-adva. A múlt valós ismerete nélkül pedig nem lehet a jelent megérteni, a jövőt még kevésbé. Az (etno)szociológiával kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy feladata kutatásának tárgyát olyan elvek szerint szemlélni, amelyek az ember ellenőrzése alá terelik a felszabadult és félresiklott erőket, és az empirikus vizsgálatok mellett figyelmeztet a lehetséges veszélyhelyzetekre és a társadalmi tevékenység (vagy tétlenség) előre nem látható következményeire.

A könyv négynyelvű (angol, német, szlovák és orosz) összefoglalóval fejeződik be, és a függelékben olvasható az azóta elhunyt Lükő Gábor etnográfus és folklorista véleménye a könyv kéziratáról.

(Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnoszociológiába. Budapest, Zürich. Heraldika, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, 2005, 280 p.)

KISEBBSÉGGKUTATÁS SZEMLE

